

ПОХОВАННЯ ЕПОХИ БРОНЗИ З КУРГАНІВ ПОБЛИЗУ с. СТРУМОК ОДЕСЬКОЇ ОБЛ.

Н. Е. Ветчинникова

У 1979—1980 рр. Ізмаїльська експедиція Інституту археології НАН України досліджувала ряд археологічних об'єктів поблизу с. Струмок Татарбунарського району Одеської області.

При розкопках курганів були знайдені поховання різного часу, частина з яких уже опублікована раніше¹.

Курганна група поблизу с. Струмок складалася з семи курганів, розташованих на плато лівого берега р. Дракуля в 2 км на південь від Ізмаїльського шосе, на розораному полі. Кургани були витягнуті по лінії північний схід — південний захід.

До даної публікації вийшли тільки поховання бронзового віку, які доповнять цікавий матеріал для вивчення історії степів Північно-Західного Причорномор'я у цей період.

Найдавніше поховання, знайдене у цій курганній групі належить до усатівського часу (к. 6, п. 9). Воно було основним для даного кургану. Знайдено в південно-східному секторі, за 5 м від релера. Навколо нього зафіксовано материковий викид. Яма овальна, розміром 1,45×0,54 м. Орієнтована по лінії захід-схід. Небіжчик лежав скорчено на лівому боці головою на схід (рис. 1, 7). Права рука зібрана у лікті під прямим кутом. Плечова кістка лівої руки знаходилась за черепом померлого. В головах небіжчика стояв ліпний орнаментований горщик (рис. 2, 11).

Горщик сферичний з високо піднятою шийкою і слабо відігнутими вінцями. На дні — умбон. На плічках орнамент у вигляді трикутників, зроблених за допомогою шнура, і 4 виступи — вушка. Тісто на зламі темнокоричневого кольору з домішкою черепашки та піску. Розміри горщика: діаметр вінця 10,2, дна — 4,8, висота — 14,6 см. Біля горщика знайдено шматок жовтої вохри та кістки тварини.

Найбільшою кількістю (17) представлені поховання ямної культури. Всі вони за винятком чотирьох (к. 1, п. 18, п. 6; к. 6, п. 3, п. 5) здійснені у прямокутних ямах з уступом. Характеристика поховальних споруд наведена у табл. 1.

Із всіх поховань виділяється поховальна споруда з кургану 5 поховання 3. Воно було основним для даного кургану. Яма пережита кам'яним закладом з 8 плит, частина з яких оброблена. По кутках поховальної камери зроблені ямки, діаметром до 20 і глибиною 30 см. Після зняття кістяка на дні ями знайдено сферичне заглиблення глибиною 5 і діаметром 15 см, фарбоване вохрою (рис. 1, 6).

У трьох випадках поза похованого не визначена (к. 1, п. 6, 18; к. 6, п. 3). В кургані 1 поховання 8 виявилось кенотафом.

В інших випадках орієнтація похованих розділилась на північно-східну (к. 1, п. 3, 10, 13, 16; к. 6, п. 15) і північну (к. 6, п. 7) та південно-західну (к. 1, п. 11; к. 5, п. 3, 13; к. 6, п. 4) і західну (к. 6, п. 5). В одному випадку (к. 5, п. 11) орієнтація похованого східна.

Усі небіжчики були покладені скорчено на спину, в 7 випадках ноги похованих підігнуті вправо (к. 1, п. 5; к. 5, п. 3, 11; к. 6, п. 4, 5, 7, 15). В похованнях 10, 11, 16 кургану 1, похованні 13 кургану 5 ноги небіжчика були підігнуті ліво. В одному випадку (к. 1, п. 13) одна нога була повернута вліво, друга — вправо.

Положення рук різне, але в основному одна рука випростана, а друга (ліва чи права) спрямована до тазу.

Поховальний інвентар бідний. У похованні 3 кургану 5 знайдено кремій, а в кенотафі 8 з кургану 1—7 астрагалів.

Лише в похованнях 3 та 16 з кургану 1 знайдено горщики.

Горщик з поховання 3 (рис. 2, 8) мав коротку шийку, високі хвилясті вінця. Дно увігнуте. Горщик мав вушко з вертикальним отвором і ручку, оздоблені відбитками шнура. Вертикально розташовані відбитки шнура були і біля дна. Розміри горщика: висота 14,5, діаметр вінця 12, дна — 7,2 см.

У похованні 16 знайдено 3 горщики, які стояли біля північної стінки ями: ліпний банкоподібний горщик з розширеним доверху тулубом, край вінця плоский, дно має невелику закраїну. Вінця дещо деформовані при виготовленні. Випал сильний. Тісто на зламі триколірне: жовте-чорне-жовте. У глині — домішки шамоту. Його розміри: висота 11,2, діаметр вінця 13, дна — 4,5 см (рис. 1, 1).

Амфорка з опуклими боками і видленою шийкою. Має два вушка з вертикальними отворами. Випал сильний, поверхня червоного кольору, на зовнішній поверхні — темні плями. Висота — 11,2, діаметр вінця 12,4, дна — 7 см (рис. 2, 6).

Покладення у поховання ямного часу більше двох горщиків рідкість. На території Дністро-Дунайського межиріччя такі поховання відомі поблизу сіл Семенівка та Вишневе². Але ці горщики не аналогічні знайденим поблизу с. Струмок.

Горщик аналогічний до знайденого у похованні 3 зафіксовано у похованні 12 кургану 1 поблизу м. Болград³.

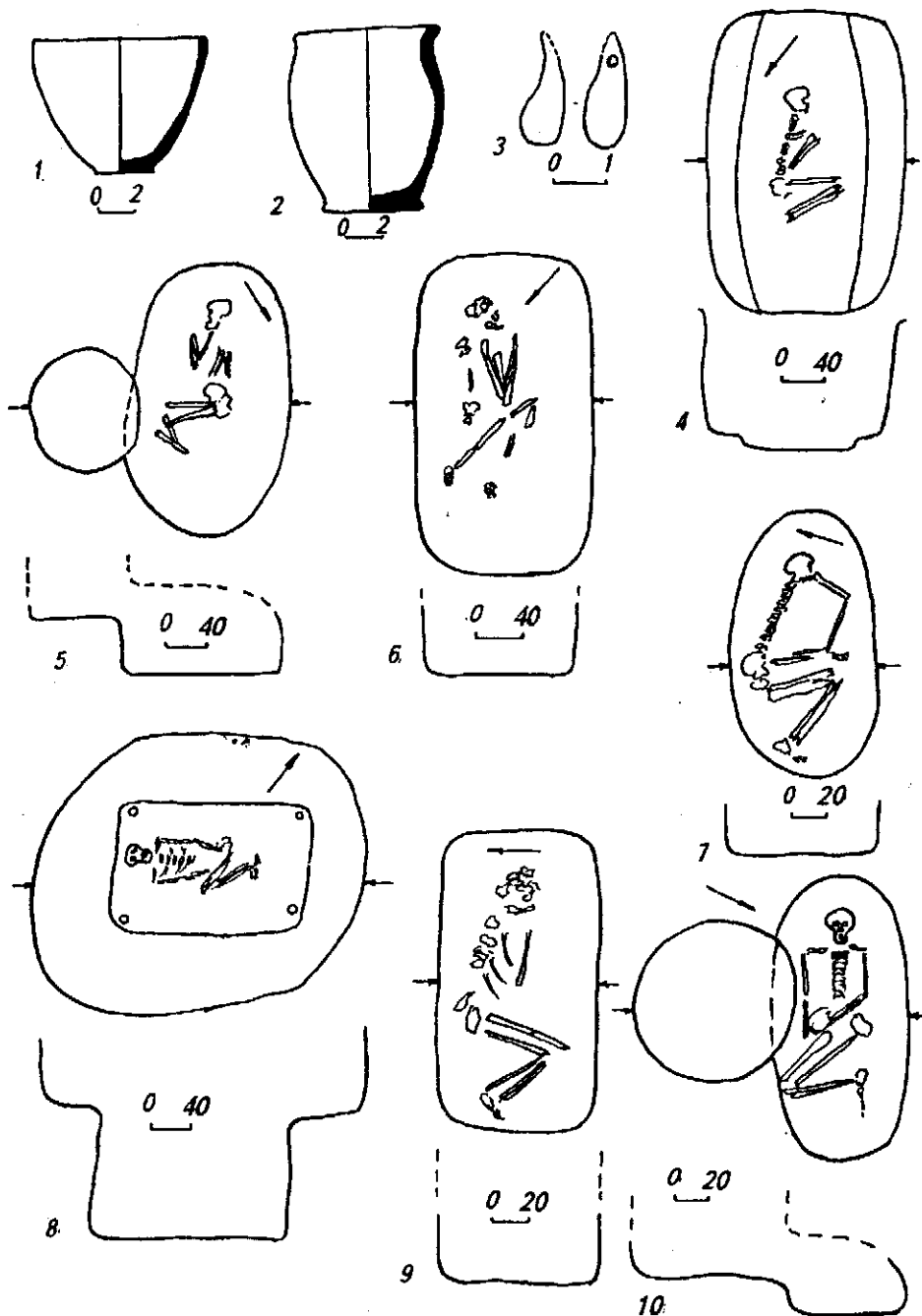

Рис. 1. 1 — горщик з кургану 1 поховання 16; 2 — горщик з поховання 17 кургану 1; 3 — підвіска із зубу тварини з кургану 6 поховання 16; 4 — поховання 17 з кургану 1; 5 — поховання 8 з кургану 5; 6 — поховання 4 з кургану 1; 7 — поховання 9 з кургану 6; 8 — поховання 3 з кургану 5; 9 — поховання 13 з кургану 6; 10 — поховання 16 з кургану 6.

Амфорка аналогічна до знайденої у похованні 16 відома з насипу кургану поблизу с. Приморське I у похованні 13 з цього ж кургану.

Горщики аналогічні до банкоподібних відомі у поховальних комплексах катакомбного часу⁴. Загалом це може говорити про пізньоямний характер поховання.

До пізньоямного часу належить і поховання 8 кургану 6. На це вказує поза похованого — скорчено на лівому боці, головою до південного сходу з випростаними вздовж тулуба руками.

Поховання 16 кургану 6 катакомбної культури знайдено в південному секторі кургану. Поховальна споруда являла собою катакомбу з округлим вхідним колодязем діаметром 0,9 і глиби-

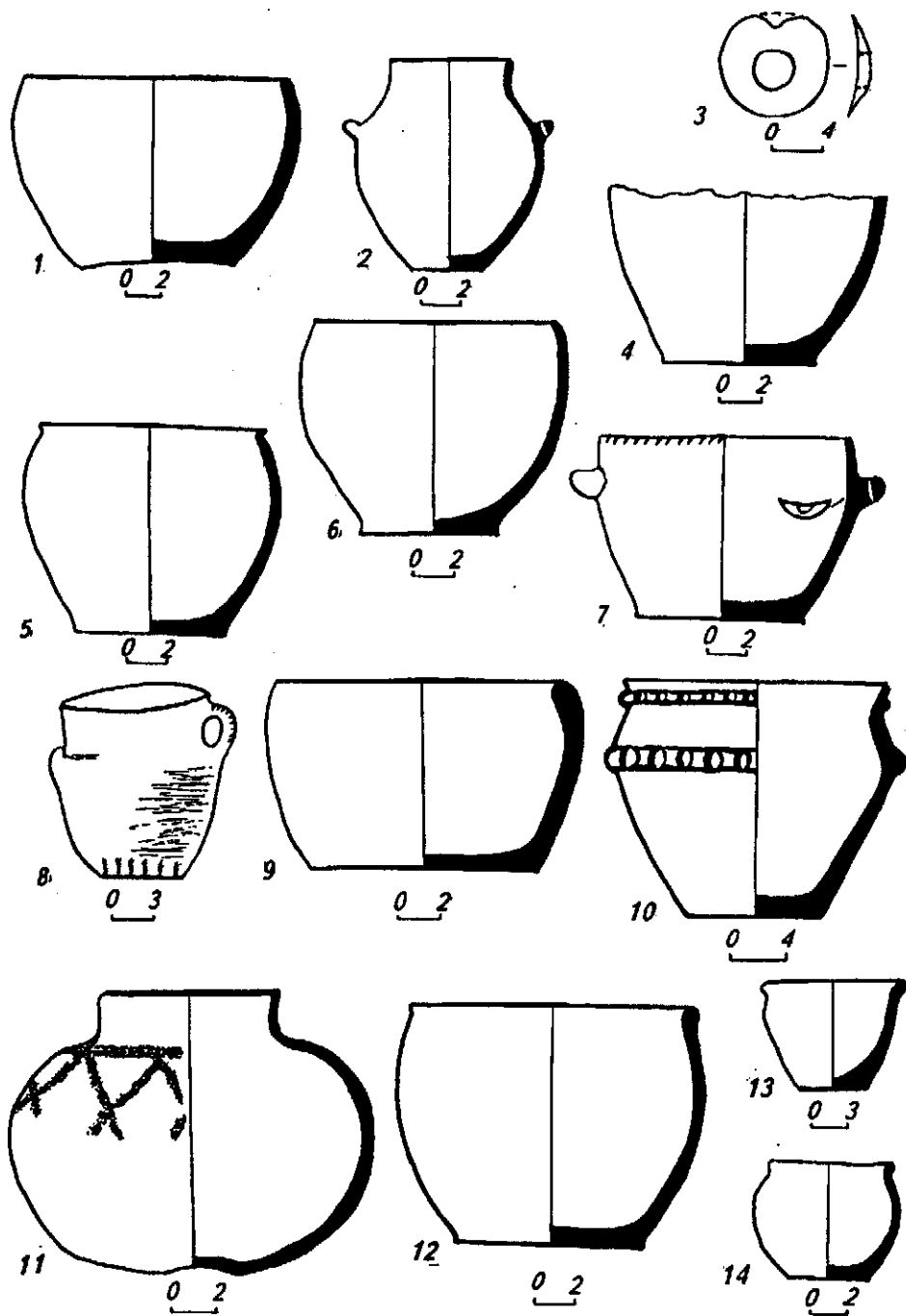

Рис. 2. 1 — горщик з поховання 5 кургану 10; 2 — амфорка з поховання 16 кургану 1; 3 — кістяна пражка з поховання 17 кургану 1; 4 — нижня частина горщика з поховання 4 кургану 5; 5 — горщик з поховання 2 кургану 5; 6 — горщик з поховання 16 кургану 1; 7 — горщик з поховання 6 кургану 5; 8 — горщик з поховання 3 кургану 1; 9 — чавунковоподібний горщик з поховання 8 кургану 5; 10, 13, 14 — горщики з поховання 13 кургану 6; 11 — сферичний горщик з поховання 9 кургану 6; 12 — горщик з поховання 15 кургану 1.

ною 1,48 м. На північ від вхідного колодезя була розташована поховальна камера розміром 1,8×0,9 м. Склепіння не зафіксоване. Небіжчик був покладений скорчено на спину, головою на захід з невеликим відхиленням на південь. Права рука була випростана вздовж тулуба, а кисть лівої знаходилась на тазовій кістці. Ноги підібгані вправо (рис. 1, 10). Біля черепа знайдено підвіску із зуба тварини, розмірами 2,1×0,7 см (рис. 1, 3).

Три поховання належать до культури багатоваликів кераміки. Вони впушені в уже сформовані насипи курганів 1, 5, 6.

Поховання 17 кургану 1 розташоване у північно-східному секторі кургану. Здійснено в прямокутній ямі розміром 2,4×1,5 м, орієнтованій по осі північний захід — південний схід.

Довгі стінки ями розширюються. Яма мала заплічки, на яких було перекриття з дерева. Ширинна заплічків — 20 см (рис. 1, 4).

Небіжчик лежав скорчено на лівому боці, головою на південний схід. Руки зібрані в ліктях і кисті піднесені до підборіддя. Біля черева знайдено кістяну пряжку діаметром 8, з двома отворами діаметром 1,9 і 0,4 см (рис. 2, 3). Перед грудною клітиною небіжчика лежали кістки тварини. Під ним коричневий тлін від підстилки. Біля чола стояв ліпний горщик витягнутих пропорцій (рис. 1, 2). Один край горщика має невелике ребро вище середини тулуба, другий бік закруглений, вінця злегка відігнуті, хвилясті. Дно має невелику закраїну. Випал нерівний, тісто темно-сірого кольору з домішками шамоту. На зовнішній поверхні з одного боку 10 продрапланих ліній, розташованих нижче ребра. Висота горщика 20, діаметр вінця 16, дна — 10,5 см.

Такі горщики належать до першої групи банкоподібної кераміки, виділеної І. Т. Черняковим та Г. Н. Тошевим на території Нижнього Дунаю⁵. Аналогічний горщик знайдено поблизу с. Вишневе Татарбунарського району Одеської області у кургані 17.

Кістяні пряжки такого типу відомі у багатьох похованнях культури багатоваликів кераміки як на території Нижнього Дунаю, так і всього Північно-Західного Причорномор'я і віднесені І. Т. Черняковим та Г. Н. Тошевим до третього типу⁷.

Поховання 13 з кургану 6 знайдено у бровці на глибині 0,8 м (рис. 1, 9). Прямокутна яма розмірами 1,9×1,1 м, була завалена камінням. В західній частині лежав ліпний округлободий горщик з короткою шийкою і плоским дном (рис. 2, 14). Вінця трохи відігнуті назовні. Його розміри: діаметр вінця — 9,7, дна — 6, висота — 9 см. Під камінням знаходився кістяк похованого. Небіжчик лежав скорчено на лівому боці головою на схід. Положення рук не фіксується. Перед чолом стояв ліпний біконічний горщик з короткою шийкою і слабо відігнутими вінцями (рис. 2, 10). Під вінцями і на ребрі — наліпний валик, оздоблений пальцьовими вдавленнями. Дно плоске. Розміри горщика: висота — 18,5, діаметр вінця 19,5, дна — 10,5 см. Біля черева похованого стояв ще один горщик з розширеним доверху тулубом (рис. 2, 13). Шийка трохи окреслена, вінця плоскі, хвиляподібні, злегка відігнуті назовні. Дно плоске. Розміри горщика — висота — 7,2, діаметр вінця 10,5, дна — 6,3 см. Аналогічні горщики, але покладені в поховання по одному трапляються поблизу с. Червоний Яр та Етулія I відносяться І. Т. Черняковим та Г. Н. Тошевим до другої груп банкоподібних горщиків.

Поховання 8 кургану 5 знайдено у південно-західному секторі кургану. Вхідний колодязь, глибиною 2 і діаметром 0,8 м. Поховальна камера овальної форми, розміром 1,85×1,2 м, знаходилась на північний захід від колодязя (рис. 1, 5). Орієнтована по лінії північний схід — південний захід.

Похований лежав скорчено на лівому боці, головою на південний захід. Кисті рук знаходились біля чола. Над чільною частиною черепа знайдено частину ліпного горщика чавункоподібної форми. Дно плоске, край вінця загнутий (рис. 2, 9). Розміри горщика: діаметр вінця 15,5, дна — 12, висота — 10 см. Під кістяком зафіксовано залишки підстилки. В засипці біля дна ями в районі верхньої частини тулуба знайдено 3 крем'яні платівки.

Такі горщики поширені у передкавказькій культурі, а також трапляються у катакомбних похованнях Криму⁹.

За обрядом це поховання аналогічне до знайдених у кримському Присивашші, але там вони безінвентарні. А. Л. Печигайло відносить такі поховання до культури багатоваликів кераміки і знаходить їм аналогії в похованнях поблизу с. Михайлівка Запорізької області¹⁰.

Одне з поховань (курган 6 поховання 4) належить до середньої бронзи. Воно міститься у східному секторі кургану. Могильна яма не простежена. Небіжчик лежав скорчено на лівому боці головою на південний захід. Кисті рук були покладені біля чола.

Бідність матеріалу на дає можливості ідентифікувати це поховання точніше.

До епохи пізньої бронзи належать 13 поховань. Вони переважно концентруються у південних та південно-східних секторах курганів, за винятком поховання 2 з кургану 5 та поховання 2 з кургану 6, розміщених у південно-західному секторі курганів. Тільки у двох випадках зафіксовано ями (к. 1, п. 4; к. 6, п. 6) прямокутної форми з заокругленими кутами. Їх розміри, відповідно, 1,55×1 м і 1,33×0,85 м. У трьох випадках (к. 1, п. 4, п. 9; к. 5, п. 6) на дні ями зафіксовано коричневий тлін.

Переважає поховання небіжчиків на лівому боці з сильно підігнаними ногами (рис. 1, 6). Положення рук різноманітне. У двох випадках (к. 3, п. 1; к. 6, п. 10) зафіксовано положення скелетів на правому боці.

У похованих переважає північно-східна орієнтація (к. 1, п. 7, 9, 15; к. 5, п. 6, 10; к. 6, п. 10). В інших випадках зафіксована східна (к. 1, п. 5; к. 6, п. 2, 6) та південно-східна орієнтація (к. 1, п. 4; к. 3, п. 1; к. 5, п. 2). В одному випадку (к. 5, п. 4) положення похованого не фіксується зовсім.

Інвентар поховань дуже бідний. Лише в чотирьох могилах знайдено горщики: у похованні 15 кургану 1 біля чола небіжчика знаходився ліпний банкоподібний горщик (рис. 2, 12). Шийка не виділена, вінця відігнуті назовні. Випал рівний, тісто чорне з домішками шамоту. Дно має невелику закраїну. Розміри горщика: висота 11,5, діаметр вінця — 15, дна — 10 см.

У похованні 2 з кургану 5 горщик знайдено за черепом небіжчика. Горщик банкоподібної форми. Вінця округлі, злегка відігнуті назовні. Дно плоске, з невеликою закраїною. Його розміри: висота 12, діаметр вінця 11,5, дна — 8 см (рис. 2, 5).

У похованні 4 кургану 5 знайдено нижню частину горщика з розширеними боками і плоским

дном з невеликою закраїною. Розміри горщика: діаметр дна 8, висота збереженої частини 14,4 см (рис. 2, 4). У похованні 6 цього ж кургану горщик знайдено у ногах померлого. Горщик ліпний банкоподібної форми з вушками, в яких зроблено вертикальні отвори. Дно пласке з невеликою закраїною, вінця загнуті в середину, оздоблені навскісними насічками. Його розміри: діаметр вінця 13,5, дна — 8,5, висота 10 см (рис. 2, 7). У похованні 10 горщик стояв біля чола набіжника. Горщик банкоподібний, дно вігнуте, вінця загнуті до середини. Його розміри: діаметр вінця 15, дна — 8, висота 10 см (рис. 2, 1).

За обрядом ці поховання є звичайними для цього часу у степах Північно-Західного Причорномор'я. Бідність поховального інвентаря не дає змогу точніше встановити культурну приналежність похованих.

Таблиця 1.

№ кургану	№ поховання	сектор кургану	Уступ		Перекриття			Розміри поховальної камери, м	Оформлення поховальної камери	Примітки
			орієнтація	розміри, м	дерев'яне	кам'яне	циновка			
1	3	Пд С	Пн С— Пд З	2,8 × 1,85	+		+	1,65 × 0,8	сліди знарядь праці на стінках камери	
	6	С						0,85 × 0,45	вохра, крейда	без уступу
	8	Пн	Пн З— Пд С	2,8 × 2				1,8 × 1		
	10	Пд С	Пн С— Пд З	2,65 × 2,15	+		+	1,6 × 1	вохра, тлін	
	11	Пн З	Пн С— Пд З	3,3 × 2,6			+	2 × 1,5	крейда, тлін	
	13	Пн С	Пн С— Пд З	2,6 × 1,7	+		+	1,4 × 0,8	тлін	
	16	Пн З	Пн С— Пд З	2,05 × 1,65	+			1,2 × 1		парне
	18	Центр	З-С				+	1,7 × 0,9		основне
5	3	Центр	Пн С.— Пд З.	3,6 × 3,2			+	2,05 × 1,2		основне
	11	Пд	З-С		+		+	1,6 × 1,15	тлін	розміри уступу не встановлені
	13	Пд С	Пн С.— Пд З.		+			1,8 × 1,1	тлін, крейда	розміри уступу не встановлені
6	3	Пн З				+		0,93 × 0,56		без уступу
	4	Пн З	Пн С.— Пд З.	2,6 × 2,4	+		+	1,7 × 0,9	вохра, тлін	
	5	Пн З	З-С			+		1,1 × 1,65	вохра, тлін	розміри уступу не встановлені
	7	Пн	З-С	2,7 × 1,9				1,7 × 0,8		
	8	З	Пн З— Пд С	2,5 × 2,3	+			1,5 × 1,1		
	15	Пд С	Пн С— Пд З	2,22 × 2	+			1,7 × 0,9	тлін	

Примітки

¹ Гудкова А. В., Фокеєв М. М. Земледельцы и кочевники в низовьях Дуная.— К., 1984.— С. 56; Тоцев Г. Н. Памятники белозерского периода у с. Струмок Одесской области // Ранний железный век Северо-Западного Причерноморья.— К., 1984.— С. 24—32.

² Субботин Л. В. Семеновский могильник эпохи энеолита-бронзы // Новые материалы по археологии Северо-Западного Причерноморья.— К., 1985.— С. 79; Дворянников С. А., Дзиговский А. Н., Субботин Л. В. Раскопки курганной группы у с. Виннивоє // Новые материалы по археологии Северо-Западного Причерноморья.— К., 1985.— С. 147.

³ Субботин Л. В., Шмагль Н. М. Болградский курганный могильник // МАСП.— 1970.— № 6.— С. 119.— Рис. 4, 4.

⁴ Братченко С. Н. Нижнее Подонье в эпоху средней бронзы.— К., 1976.— С. 44.— Рис. 20, 1; Шапошникова О. Г. Про пам'ятки катакомбної культури в степовому Придніпров'ї // Археологія.— 1968.— № 21.— С. 87.— Рис. 5, 2.

⁵ Черняков И. Т., Тоцев Г. Н. Культурно-хронологические особенности курганных погребений эпохи бронзы Нижнего Дуная // Новые материалы по археологии Северо-Западного Причерноморья.— К., 1985.— С. 25.

⁶ Дворянинов С. А., Дзиговский А. Н., Субботин Л. В. Указ. соч.— С. 150.— Рис. 7, 4.

⁷ Черняков И. Т., Тоцев Г. Н. Указ. соч.— С. 25.

⁸ Там же.

⁹ Нечитайло А. Л., Бунятян Е. П. Курганная группа близ с. Чкалово // Курганы Степного Крыма.— К., 1984.— С. 34—36.

¹⁰ Нечитайло А. Л. О крымском варианте катакомбной культуры // Курганы Степного Крыма.— К., 1984.— С. 113.

Одержано 13.08.90

ПОХОВАННЯ СХІДНОТШИНЕЦЬКОЇ КУЛЬТУРИ ПОБЛИЗУ с. МАЛОПОЛОВЕЦЬКЕ

Р. Г. Шишкін, С. Д. Лисенко

У 1993 р. археологічна експедиція Українського Державного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова (керівник експедиції — доц. Кравченко П. М.) досліджувала багатоярове поселення Малополовецьке-ІІ, розташоване між селами Малополовецьке та Яхни Фастівського р-ну Київської обл. на пологому схилі лівого берега р. Соботь (Суботь) (рис. 1).

Для виявлення могильника, який належав би до черняхівського шару поселення Малополовецьке-ІІ, було прокладено кілька пошукових траншей та шурфів, в яких знайдено дрібні фрагменти кераміки доби бронзи та кістки тварин. У траншеї № 3 відкрито поховання східнотшинецької культури. Місце поховання знаходиться дещо вище (100—150 м) по схилу від поселення і розташоване на бровці чорноземної рівнини і схилі лівого берега р. Соботь. Територія поблизу поховання, яка містить культурний шар, вважається нами за могильник доби бронзи і отримала шифр Малополовецьке-ІІІ (рис. 1).

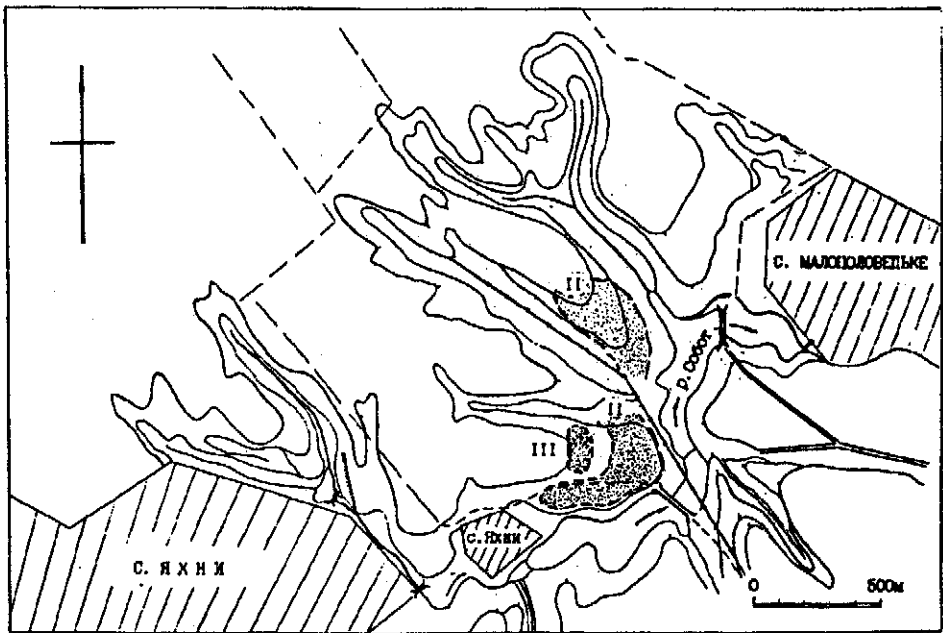

Рис. 1. План розміщення багатоярового поселення Малополовецьке-ІІ (ІІ) та могильника Малополовецьке-ІІІ (ІІІ).

© Р. Г. ШИШКІН, С. Д. ЛИСЕНКО, 1996